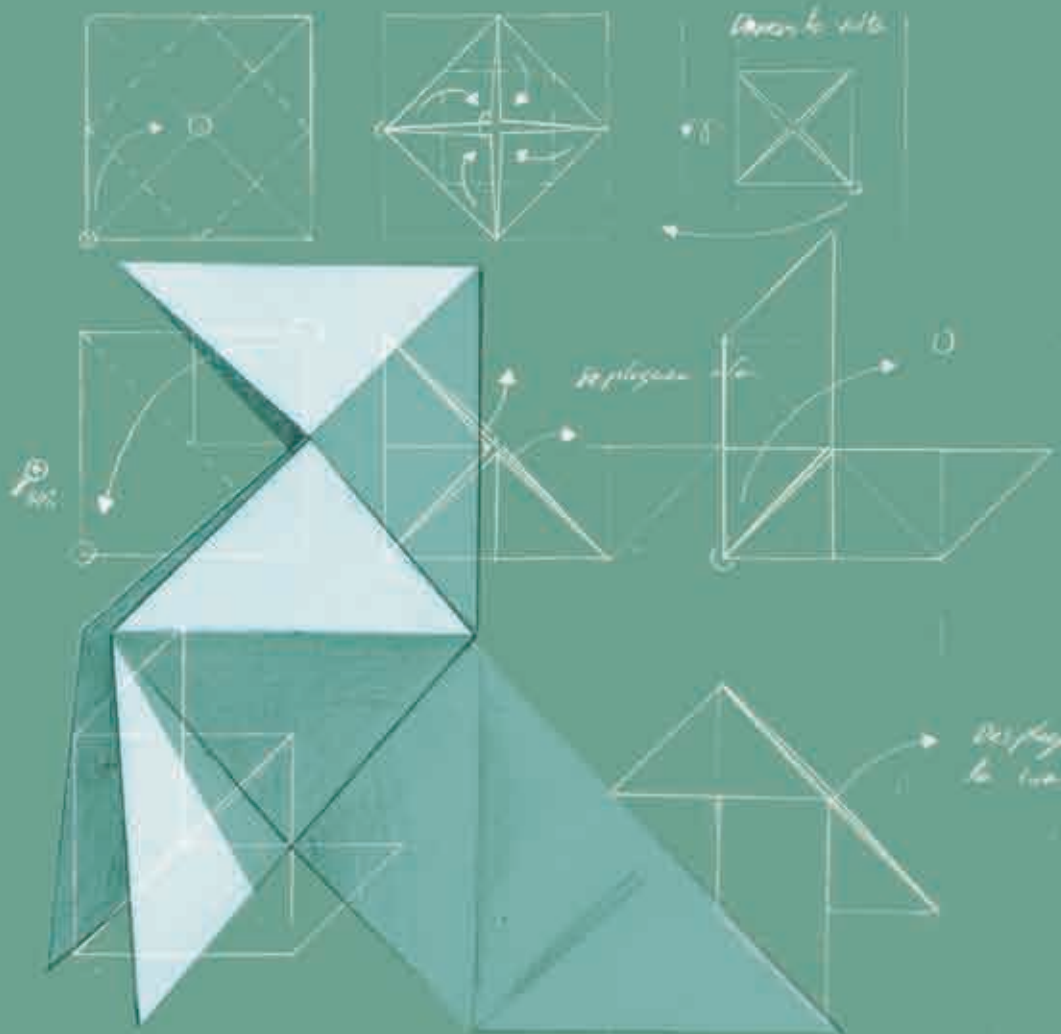

CULTURA DE PAU I EDUCACIÓ PER A LA CIUTADANIA

CULTURA DE PAU I EDUCACIÓ PER A LA CIUTADANIA

**Estudi comparatiu
de diferents llibres de text
de 3r d' E.S.O a Catalunya**

La Federació Catalana d'ONG per la Pau aplega entitats que des de diverses perspectives treballen per prevenir la violència, eradicar la cultura de guerra i fomentar una cultura de pau basada en la tolerància, la convivència, el diàleg i la solidaritat entre altres valors.

El treball que aquí us presentem ha estat portat a terme per membres de les entitats:

Escola de Cultura de Pau de la UAB

www.escolapau.org/programas/educacion.htm

Fundació per la Pau

www.fundacioperlapau.org

Justícia i Pau

www.justiciaipau.org

Universitat Internacional de la Pau

www.universitatdelapau.org

Redacció:

María Eugenia Blandón

Francesc Benítez

Teresa Dalmau

Tica Font

Carles Vidal

Disseny i impressió: amb la col·laboració de la Fundació Tam-Tam

www.fundaciotamtam.org

Podeu trobar aquest document a la web de la Federació Catalana d'ONG per la Pau: www.federacioongpau.org

Barcelona, Maig 2009

D.L.:

Presentació	5
Introducció	9
Definició indicadors i Anàlisi comparativa	13
Conclusions – Recomanacions	39
Bibliografia bàsica d'educació per la pau i resolució de conflictes	41

En el debat sobre la conveniència de dur a terme una assignatura d'Educació per a la Ciutadania, s'han recuperat alguns dels vells arguments al voltant de la importància d'incorporar allò que considerem «*valors pro-socials*» de forma transversal. No serem nosaltres els que negarem l'aspiració que tot el professorat d'un centre se senti capacitat per assumir els continguts, actituds i eines pròpies d'aquesta matèria i que això impregni tots els aspectes de la vida del centre, però des d'un punt de vista pragmàtic cal recordar els coneguts problemes de dotació de recursos dels eixos transversals que mai van ser suficients. La realitat ens recorda que davant de la necessitat que tots féssim de tot, gairebé ningú no feia res i així la transversalitat es va convertir en tangencialitat. Davant del risc de repetir situacions similars, benvinguda sigui l'obligatorietat d'incorporar l'Educació per a la Ciutadania al currículum.

Ara bé, per tal de fer possible la seva efectiva incorporació cal apostar perquè la matèria vagi acompanyada d'una coherència entre els continguts, la metodologia, les actituds i els temps i estructures educatives.

És a dir, perquè materialitzi els principis d'una educació per la pau conflictual, entesa com aquella que:¹

1. Pren partit en el procés de socialització per valors que encoratgin el canvi social i personal.
2. Qüestiona el propi procés d'aprenentatge allunyant-se de la concepció tradicional de l'ensenyament, el que Paulo Freire va definir com la concepció bancària² de l'educació i per tant, com alguna cosa que es transmet i on l'alumnat és tan sols un recipient sobre el qual el professorat aboca la seva veritat. És a dir, cal entendre l'acte educatiu com un procés actiu - creatiu en què l'alumnat és agent viu de transformació.
3. Posa l'èmfasi tant en la violència directa com en l'estructural i cultural, i promou formes d'organització no autoritàries, que motivin la capacitat crítica, la desobediència, el propi desenvolupament. L'organització de l'aula i del centre ens diu moltes coses sobre el model educatiu que governa als centres i la no consideració de com s'organitzen els espais acaba generant conflictes innecessaris.
4. Fa coincidir el què i el com. Es tracta d'arribar a continguts diferents a través de mitjans alternatius, fent del conflicte i de l'aprenentatge de la seva resolució no violenta un punt central. L'educació per la pau és partidària d'una metodologia socioafectiva perquè entén que no més allò que es viu es pot aprendre. Del que es tracta és d'obtenir una experiència en primera persona que ens acosti a la realitat sobre la qual volem treballar. Després avaluarem com ens hem sentit; investigarem les vinculacions entre el que hem viscut i el nostre entorn immediat; i finalment buscarem un compromís transformador per tal de respondre la pregunta: ¿què podem fer, tant individualment com col·lectivament, per transformar aquesta realitat? A més dels jocs que afavoreixen aquest tipus d'experiència i vivència i de les dinàmiques participatives, aquesta metodologia compta amb el suport de tècniques de visualització com els jocs de rol i de simulació, el teatre, els títelles, etc.

---

1. Adaptació dels punts que apareixen a: *Educar para la paz. Una propuesta posible*. Seminario de Educación para la Paz. Los libros de la Catarata, Madrid 2000.

2. Paulo Freire, *Pedagogía del oprimido*, siglo XXI editores, 16ª edición, juny 2002

5. Posa tanta atenció al currículum explícit com al currículum ocult, és a dir, a la forma d'organitzar la vida a l'escola. Aquesta ha de ser coherent amb els continguts i els valors que es volen transmetre. En aquest punt volem insistir que no existeix l'educació neutral. Pensar que som neutrals suposa educar pel conformisme, perquè les coses es quedin com estan. Sempre estem educant en una sèrie de valors, que es poden compartir o no, però que s'han de fer explícits deixant espai per la discordança i la desobediència. Com se sap, el fet d'haver d'enfrontar-se dia a dia i durant una sèrie d'anys a les expectatives i rutines institucionals de l'escola suposa un ensenyament i un aprenentatge tàctic de normes, valors, hàbits i disposicions. La convivència, la participació, l'empatia, la solidaritat i altres valors alternatius s'han de viure amb l'exemple.

Es tracta, en resum, d'aprendre a pensar i actuar d'una altra manera. Una qüestió que ha de superar el discurs d'un alumnat acrític i obediència i que no planteja la pau com alguna cosa utòpica, sinó com un procés pel qual s'anirà passant de la desigualtat a la igualtat, de la injustícia a la justícia, de la indiferència i el conformisme al compromís i a la consciència crítica.

En resum, de res no ens serviria l'aplicació d'una educació per a la ciutadania si el seu discurs es quedés tan sols en una desfilada de bones paraules i intencions. S'ha d'acompanyar d'acció pràctica, d'una acció encaminada a decidir entre tothom el model educatiu que volem. Un compromís que cal situar ben lluny de la idea selectiva i elitista de l'educació i que ens permeti caminar cap a l'objectiu d'assolir una educació inclusiva, entesa com aquella en la qual s'ofereix a tots els infants i joves, sense distinció de la discapacitat, cultura o qualsevol altra diferència, l'oportunitat per continuar sent un membre més de la classe ordinària i aprendre dels seus companys i companyes, juntament amb ells i elles, dintre de l'aula i del centre.

A més, la nostra reflexió sobre el tema de pau a l'assignatura d'Educació per a la Ciutadania és més que una acció reactiva al debat, perquè considerem que, com a ONGs de Pau, tenim entre els nostres deures i objectius els d'oferir a les institucions i a la societat en general eines de reflexió i crítica i, si fos el cas, propostes d'educació que surten d'aquesta mirada.

Amb aquest document volem posar al vostre abast una reflexió sobre alguns llibres de text de l'assignatura d'Educació per a la Ciutadania impartida al curs de tercer d'ESO. La nostra intenció era analitzar el material que va dirigit a l'alumnat i els llibres que han format part d'aquest estudi han estat els següents:

- Àngela Cano, Leonor Casanovas, Maria Antònia Cuscó, Rosa Giralt, Xavier Medina. *Educació per al desenvolupament personal i la ciutadania*. 3r ESO. **Ed. Barcanova**. Barcelona, 2007.
- José Antonio Marina. *Educació per la ciutadania i drets humans*. 3r ESO. **Ed. Cruïlla**. (Projecte 3.16). Barcelona, 2007.
- Núria Carreras, Agustí G. Larios, Montserrat Gil, Susana Rodríguez, Ester Segarra. *Educació per a la Ciutadania*. 3r ESO. **Ed. Edebé**. Barcelona, 2007.

- Josep M. Puig Rovira, Xus Martín García, Roser Batlle Suñer, Jordi Beltrán del Rey. *Educació per la ciutadania*. 3r ESO. **Ed. La Galera**. Edició LOE. Barcelona, 2007.
- Enric Juan Redal i M. Àngels Andrés Casamiquela. *Educació per la ciutadania*. 3r ESO. **Ed. Santillana**. Barcelona, 2007.
- J.M. Bueno Matos, X. Martín Orriols. THAU. *Educació per a la ciutadania i els drets humans*. 3r ESO. **Ed. Vicens Vives**. Barcelona, 2007.

Ens hem ubicat en l'anàlisi de la Pau des d'una visió construïda conjuntament des de diferents ONGs de Pau a Catalunya. L'hem fet amb cura i amb l'objectiu que sigui útil a l'hora de veure les seves possibilitats pedagògiques.

Per desenvolupar l'estudi dut a terme sobre el tractament conceptual i didàctic de la Pau en els llibres de text que donen suport al contingut curricular d'aquesta assignatura, en primer lloc vam definir un eix general i vam fer una posada en comú dels indicadors que volíem treballar. L'estudi va consistir a analitzar l'ús que fan els llibres de text respecte al concepte i les pràctiques de pau, com també la conceptualització de violència i la perspectiva del conflicte. Posteriorment vam fer una posada en comú per debatre els punts febles, els crítics i el que fa falta per fer un abordatge des de l'Educació per la Pau.

Els indicadors escollits que comprenen una base teòrica, unes dinàmiques i uns exercicis per reflexionar sobre els conceptes de pau, violència i conflicte, i que han estat avaluats de forma transversal a tots els capítols són els següents:

1. Fer referència de forma implícita o explícita a les tres violències.
2. Introduir el concepte de cultura de la violència.
3. Diferenciar entre els conceptes de violència i agressivitat i de violència i conflicte.
4. Fer referència a les estratègies i a la història de la noviolència i la diferència amb la no-violència.
5. Recollir estratègies de desobediència civil i fomentar l'obediència crítica entre l'alumnat.

6. Introduir el concepte de pau positiva (ens centrem en les idees de procés i justícia).
7. Fer referència a la importància de treballar per a una Cultura de pau.
8. Incorporar una perspectiva positiva del conflicte.
9. Com es planteja la resolució de conflictes? (mirem si es centra en les situacions de crisi o en les causes).
10. Sobre la metodologia: a partir de les activitats, veure si afavoreix un enfocament socioafectiu i un aprenentatge cooperatiu.

Per tal d'evitar els malentesos i mirar d'establir codis comuns, a continuació us presentem un marc conceptual de referència i l'anàlisi comparativa de les editorials analitzades.

Volem suggerir l'ús de la metodologia amb enfocament socioafectiu utilitzada en Educació per la Pau com una eina que fins ara ha tingut molt bona acollida i eficàcia en el tractament dels temes de la Pau amb la joventut i que pot ser utilitzada pels docents.

Finalment, també trobareu bibliografia i pàgines web que poden ser útils per al professorat i les/els educadors.

1. Fer referència de forma implícita o explícita a les tres violències³

Marc conceptual

Definim la **VIOLÈNCIA** com «l'actitud o el comportament que constitueix una violació o una privació a l'ésser humà d'una cosa que li és essencial com a persona (integritat física, psíquica o moral, drets, llibertats...)».⁴

Diferenciem tres tipus de violència:

-
3. Per a més informació, podeu llegir: *Introducció de conceptes: pau, violència, conflicte*. Elaborat per l'Escola de Cultura de Pau de la UAB a: <http://www.escolapau.org/img/programas/educacion/publicacion002c.pdf>
  4. Seminario de Educación para la Paz-APDH. *Educar para la paz. Una propuesta posible*. Madrid: Catarata, 2000.

La **VIOLÈNCIA DIRECTA**: aquella que suposa una agressió física o psicològica que es dirigeix directament a una persona, grup o bé material. Un assassinat, una tortura, una bufetada, una mutilació i altres formes de maltractament físic o psicològic són exemples de violència directa.

La **VIOLÈNCIA ESTRUCTURAL**: violència que forma part de l'estructura social i que impedeix cobrir les necessitats bàsiques, com la generada per la desigualtat social, l'atur, les mancances en la nutrició, la manca de serveis sanitaris i educatius bàsics, llibertat d'expressió, discriminació política, etc.

La **VIOLÈNCIA CULTURAL**: es refereix a aquells aspectes de l'àmbit cultural o simbòlic (discursos, hàbits, ideologies, etc) que es poden utilitzar per justificar o legitimar la violència estructural o directa.⁵ Parlem d'aquelles argumentacions que ens fan percebre com a «normals» situacions de violència profunda. La violència cultural també pot prendre el nom de cultura de la violència.

Considerem la violència estructural i la cultural formes de violència perquè, si ens remetem a la definició de violència, ambdues constitueixen una violació o privació d'alguna cosa que esdevé essencial per preservar la dignitat humana. Sovint, les causes d'un cas de violència directa estan relacionades amb situacions de violència estructural: moltes guerres són conseqüència d'un abús de poder que recau sobre una població oprimida, o d'una situació d'injustícia social (d'un repartiment de terres insuficient, d'una gran desigualtat en la renda de les persones, etc.).

Aquesta observació no ha de servir per justificar la violència directa, sinó per entendre'n bé les seves dimensions i ser capaços de poder intervenir-hi amb antelació: reduir la violència estructural pot ser un mitjà de prevenció de la violència directa molt efectiu.

Anàlisi comparativa

Les editorials **Edebé** i **Vicens Vives** fan referència explícita a les tres violències. La primera definint-les una per una amb detall i claredat,

---

5. Galtung, Johan. *Paz por medios pacíficos. Paz y conflicto, desarrollo y civilización*. Bilbao: Bakaaz/Gernika Gogoratu, 2003.

i proposant exemples; i la segona diferenciant entre violència directa i estructural. A part de les mencions explícites, també fan nombroses referències implícites.

Edebé les defineix de la següent manera (pàg. 94):

Directa: és la violència més evident, com una agressió física, verbal o psicològica. En són exemples un cop, un insult, una burla... El cas extrem és la guerra.

Estructural: forma part del funcionament de la societat, però pot passar inadvertida perquè l'assumim com una cosa natural en el funcionament de la societat. En són exemples la pobresa o la manca de feina.

Cultural: es refereix a alguns discursos o actituds que desqualifiquen, exalten sentiments de superioritat o discriminen. Per exemple, el racisme o el masclisme.

Vicens Vives fa referència explícita a aquelles violències que existeixen més enllà de la violència directa quan intenta descriure en què consisteix la pau. Malgrat que no cita la violència cultural, sí que introdueix la violència estructural o latent identificant-la com l'existència de situacions d'injustícia que sovint porten a conflictes armats (pàg. 124).

D'altra banda, els textos de **Santillana**, **La Galera**, **Barcanova** i **Cruilla** mostren diferents exemples de situacions de violència, però no les anomena i no les diferencia entre elles.

La unitat 2 del llibre de l'editorial **Santillana**, quan aborda la convivència escolar planteja l'assetjament escolar com un maltractament físic, verbal, psicològic i social. A la unitat 4 planteja la pluralitat social i cultural de la nostra societat com una font de conflicte i posa la xenofòbia, la islamofòbia i l'homofòbia com prejudicis que impedeixen la creació d'una societat intercultural. A la unitat 5, «Igualtat entre homes i dones» presenta la dona com a víctima de les tres violències, malgrat solament utilitza el terme violència per referir-se a l'agressió física contra les dones. A la unitat 10, «Construint la pau», contraposa la guerra a la pau.

La Galera dedica una pàgina a parlar de la guerra i dels nens soldats, per tant només fa referència a la violència directa, sense explicitar aquest terme (pàg. 122).

En el cas de **Barcanova**, a la unitat 2, fa referència als Drets Humans i a la seva vulneració amb el llançament de les bombes sobre Hiroshima i Nagasaki. A més de donar a l'alumnat, com a activitat extra, l'anàlisi d'un conflicte armat actual i la forma com són vulnerats els drets humans (pàg. 34). També es poden trobar exemples d'utilització de la violència directa a la unitat 3 que treballa les diferències i desigualtats aprofitant situacions com la dels nens soldats (pàg. 46) i els camps nazis a la segona guerra mundial (pàg. 43).

2. Introduir el concepte de Cultura de la violència

Marc conceptual

Com que considerem la violència de manera àmplia, entenem que la cultura de la violència va molt més enllà del culte a la violència directa: n'inclou altres tipus menys visibles però no pas menys greus. La cultura de la violència s'expressa a través de fenòmens com:

- La incapacitat de resoldre pacíficament els conflictes.
- La recerca del domini i del poder.
- El militarisme i les despeses militars.
- La cultura del patriarcat.
- El principi de competitivitat que generen les societats capitalistes.
- L'etnocentrisme i la ignorància cultural.
- Les interpretacions religioses i les ideològiques excloents.

Anàlisi comparativa

Les editorials **Edebé**, **Cruilla**, **Barcanova** i **Santillana** no introdueixen aquest concepte en els seus textos.

L'edició de **La Galera** sí que fa una menció implícita vers al tractament dels missatges televisius (pàg. 49). En la mateixa línia i amb caire introductor, **Vicens Vives** posa exemples aproximatius, sense definir el concepte explícitament, quan assenjala l'aspecte contradictori d'una societat que es queixa de l'augment de la criminalitat mentre que fa exaltació ostentosa de la violència en les desfilades militars, o en àmbits que pertanyen a les activitats culturals com ara els museus, el cinema i el còmic (pàg. 115).

3. Diferenciar entre els conceptes de Violència i Agressivitat i de Violència i conflicte

Marc conceptual

Des de la noviolència es diferencia entre agressivitat i violència, considerant que la primera és innata, mentre que la segona és apresada. Definim agressivitat com aquella força vital que ens fa ser persones i no títelles. Es tracta d'aquella força que ens permet afirmar-nos i que podríem vincular a l'assertivitat, la força vital o l'instint de supervivència. Des del poder s'intenta vincular-ho a la violència i d'aquesta forma prendre'ns tota possibilitat d'exercir pressió, de lluitar, canviar i transformar la realitat.

Aquesta força vital, l'agressivitat, és canalitzada i educada pels diferents mitjans de socialització (mass media, família, escola, entorn social...), de formes diferents. Quan es fa servir de forma destructiva és quan ens referim a la violència. Es tracta d'aquella força utilitzada per destruir un ésser humà en alguna cosa que li és fonamental per ser-ho. És en aquest sentit, tal i com hem vist al primer indicador, que podem parlar de tres tipus de violència: la directa, l'estructural i la cultural.

Però aquesta agressivitat també pot ser canalitzada de forma constructiva. És en aquests casos que parlarem de noviolència (veure indicador 4). I per la diferència entre conflicte i violència, consultar l'indicador 8.

Anàlisi comparativa

Un altre dels lligams conceptuals que cal revisar per fer evolucionar la cultura de la violència cap a la cultura de la pau, és el de l'habitual relació que es dona per suposada entre violència i conflicte, de tal manera que es fa un paral·lelisme semàntic entre la violència i l'agressivitat i entre la violència i el conflicte.

Un dels aspectes pel qual s'ha de treballar en l'àmbit educatiu és per deslligar el conflicte de l'agressivitat i de la violència, ja que el primer no sempre ha de tenir una relació amb els altres.

A la recerca d'aquesta necessària diferenciació en els textos, hem observat que no es fa en els de les editorials **Cruïlla**, **Barcanova** i **La Galera**.

A l'editorial **Cruïlla** (pàg. 103) s'assegura: «una persona es pot acostumar a veure l'aspecte bo de totes les coses. Adopta un caràcter optimista. Una altra s'acostuma a respondre a totes les situacions amb violència: adopta un caràcter agressiu». Com hem insistit aquesta persona no és agressiva sinó violenta.

L'editorial **Edebé** sí que aporta una diferència entre conflicte i violència i entre violència i agressivitat, diu (pàg. 94): «Conflicte i violència no són sinònims. Sovint es confon el conflicte amb la manera de fer-hi front, que de vegades és violenta però que pot ser també pacífica, dialogada i consensuada». I defineix agressivitat, com una manera d'expressió que és un desajust d'assertivitat (com també la inhibició) (pàg. 8): «L'agressivitat comporta violència verbal o física, i intentar imposar el nostre criteri sense respectar els drets dels altres. Aquesta actitud no resol els problemes, perquè ocasiona nous problemes». Des del nostre punt de vista, aquesta darrera definició, no es fa d'acord amb el marc conceptual que ens presenta anteriorment.

En les altres editorials, tampoc es tracta explícitament malgrat que hi ha certes aproximacions: **Santillana** no menciona ni diferència entre agressivitat i violència, entre conflicte i violència ens diu a la pàg. 15: «El conflicte apareix quan es presenta una situació que amenaça el nostre sistema de valors i, per tant ens produeix un sentiment de confusió, frustració o irritació que pot generar, fins i tot actituds violentes».

Vicens Vives qüestiona en algun passatge el mite o el tòpic que «l'ésser humà té una tendència a l'agressivitat» traient-li qualsevol fonament científic, i associa aquesta creença al poder de la influència cultural del cinema i la televisió, que sovint ens mostra la violència com a inherent a les activitats humanes (pàg.118).

4. Fer referència a les Estratègies i la Història de la Noviolència i la diferència amb la no-violència

Marc conceptual

Noviolència no és no-violència.

En paraules de Paco Cascón:

No es tracta d'una pura distinció gramatical. Quan se separa la paraula en dos, amb un espai o un guió, es posa l'èmfasi en la negació de la violència directa. És com dir: no anem a fer actes de violència. En canvi, quan parlem de noviolència com una sola paraula, ens referim a una cosa molt diferent. És la traducció que es va fer del terme hindú ahimsa. En una sola paraula és com la fan servir des de fa dècades els diferents moviments antimilitaristes i noviolents per referir-se a una definició en positiu que la presenta com una forma de vida, una estratègia de lluita política, una eina per afrontar els conflictes i un model de societat. La raó principal d'utilitzar una sola paraula i prescindir del no com a negació és explicitar amb total claredat que l'opció noviolenta no suposa una mera negació de la violència, directa, sinó un projecte en positiu de transformació radical de la societat i de nosaltres mateixes/os.

L'objectiu fonamental serà acabar amb la denominada violència estructural, fent de la coherència entre els fins i mitjans un dels seus elements fonamentals. La noviolència està molt més allunyada d'actituds passives i/o intímistes del que poden estar-ho les actituds d'un compromís transformador violent.⁶

Anàlisi comparativa

Els moviments pacifistes utilitzen la paraula «noviolència» per expressar quelcom diferent i innovador respecte de l'expressió «no-violència». La principal aportació és la de considerar que no és suficient amb no utilitzar la violència, sinó que s'ha de fer evitant una actitud passiva. Llavors, la paraula «noviolència» sense el guió, vol expressar una actitud activa de lluita i de transformació social sense la utilització de la violència.

6. Paco Cascón, revista *Illacrua*, número 92.

Per disposar de més informació sobre la història i estratègies de la noviolència podeu consultar la pàgina: <http://www.noviolencia.org> (gestionada per Paco Cascón)

La història de la humanitat conté nombrosos exemples d'actituds noviolentes que han aconseguit resoldre conflictes que ja havien degenerat en violència en les seves diferents expressions.

En general, les edicions inclouen alguns exemples històrics d'aquests fets fent referència als personatges o organitzacions que els han liderat, com ara Gandhi, Luther King, Mandela, Amnistia Internacional, o les manifestacions contra la guerra d'Irak.

Pel que fa a la introducció del concepte noviolència, les edicions **Barcanova** i **Cruilla** no la incorporen, i **La Galera** posa diferents exemples sense parlar-ne explícitament.

D'altra banda, els textos d'**Edebé**, **Santillana** i **Vicens Vives** inclouen el terme no-violència, amb el guió, i l'il·lustren amb exemples històrics, però no aprofundeixen en la qualitat «activa» i de transformació social del concepte.

Edebé parla dels líders de la no-violència (pàg. 97):

Moltes persones han impulsat al llarg de la història la resolució de conflictes a partir d'actituds i accions no violentes. Podem destacar figures com la de Jesús, Francesc d'Assís, Martin Luther King, Rosa Parks, Mahatma Gandhi, Nelson Mandela o Aung San Suu Kiy.

A més de figures individuals, també destaquen moviments col·lectius que treballen en el mateix sentit. Per exemple, les Dones de Negre van sorgir a Israel el 1988 i des d'aleshores reivindiquen cada divendres el diàleg amb els palestins per acabar amb la guerra que els enfronta des de fa dècades. En l'actualitat aquest moviment actua en molts Estats per denunciar qualsevol forma de violència.

Com a activitat proposa elaborar una breu biografia de les persones esmentades i explicar a quin conflicte es van enfrontar o s'enfronten i quins mètodes van utilitzar per fer-ho.

Santillana comenta que «Gandhi va ajudar a l'alliberament del poble indi utilitzant la resistència pacífica... va ser anomenat l'apòstol de la no-violència, pel rebuig a l'ús de la violència per resoldre conflictes o respondre a les agressions» (pàg. 146). Altres personatges com Martin

Luther King (pàg. 21), Rosa Lee Parks o Nelson Mandela (pàg. 62) són presentats com a líders per la lluita dels drets civils. Ara bé, en cap cas es fa referència a la noviolència i a les lluites que menciona, com una estratègia de transformació social.

El text de **Vicens Vives** cita molt breument la figura de Ghandi com a pensador paradigmàtic del pacifisme com a convicció. També assenya-la altres personatges com Luther King, Nelson Mandela, el Dalai Lama, Joan Pau II, Rigorberta Menchú o Bertrand Russell, però sense aprofundir en el seu pensament ni en altres fets històrics basats en estratègies noviolentes (pàg. 122).

5. Recollir Estratègies de Desobediència Civil i fomentar l'obediència crítica entre l'alumnat

Marc conceptual

L'objecció de consciència pot estar motivada per qüestions ètico-polítiques o per motius ètico-religiosos; tant en un cas com en l'altre, aquestes qüestions afecten la moral personal de qui objecta, de manera que qui ho fa apel·la la seva moral o consciència per inhibir-se o desobeir una determinada llei. En tots els casos l'objecció de consciència és una opció individual; quan l'objecció pren forma col·lectiva es transforma en moviment social i adopta una concepció més política, llavors l'objecció ha deixat de ser una opció aïllada per convertir-se en una reivindicació de grup que s'oposa a l'aplicació d'una o més lleis. L'exercici de l'objecció de consciència obre el conflicte entre la moral o llibertat de consciència individual i el deure de respectar i compartir determinades regles que ordenen la convivència social d'una comunitat. Quan la persona objectora anteposa la seva moral per sobre de l'ordenament jurídic i es nega a complir-lo està realitzant un acte de desobediència civil.

La desobediència civil és una forma de protesta contra una o diverses lleis que consisteix en l'incompliment deliberat de les lleis protestades o bé d'altres, que es caracteritza per ser pública i noviolenta i que té com a finalitat provocar la revocació de les lleis protestades.

La història de la humanitat és plena d'exemples de persones que han fet ús de la seva consciència per no doblegar-se davant la llei: Henry D. Thoreau (1817-1862), Mohandas Gandhi (1869-1948), Martin Luther King Jr. (1929-1968)...

Caràcter públic de la protesta: s'entén per això no només que qui desobeïx dóna a conèixer la seva identitat i intencions sinó que accepta, sense mirar de defugir-lo, el càstig legal com a conseqüència del seu incompliment segons l'ordenament jurídic.

La publicitat és crucial per tal que la resta de ciutadans reconeixin la sinceritat de la protesta de qui desobeïx (és a dir, que no volen evitar les càrregues que se'n deriven del seu compliment sinó que la consideren injusta) i per tal de diferenciar la desobediència civil de la desobediència criminal (incomplir la llei però d'amagat amb la intenció d'evitar les càrregues que es deriven del seu compliment; ex.: l'evasió d'impostos).

De què parlem quan ens referim a la importància de fomentar l'obediència crítica entre l'alumnat?

D'acord amb el que diu Paco Cascón, educar en una cultura de l'esforç suposa aprendre a assumir i reconèixer els límits, a obeir allò que ens sembla just i desobeir, o si més no qüestionar, allò que ens sembla injust. Hi ha mestres que ens diuen que hi ha alumnes que ja són prou desobedients. Entenem que l'alumnat és obedient a l'inrevés. Ens porten la contrària sense més ni més, en canvi, desobeir suposa argumentar perquè desobeïxo, assumir les conseqüències i plantejar alternatives.

Anàlisi comparativa

Algunes de les expressions de l'actitud no violenta davant dels conflictes són la desobediència civil o l'obediència crítica. En aquesta línia s'ha volgut explorar si els textos plantegen aquestes estratègies com a mitjans a l'abast dels ciutadans arreu del món per abordar activament les situacions de conflicte.

Com en altres elements del marc conceptual de la Cultura de la Pau, es fan aproximacions i mencions implícites del concepte. Així, es mostren

alguns exemples històrics o actuals a **Edebé**, **Barcanova**, **Vicens Vives**, **Cruïlla** i **Santillana**, però sempre sense anomenar explícitament que són casos de desobediència civil.

L'editorial **Cruïlla** (pàg. 73) introdueix el cas de Rosa Parks: «es va atrevir a desobeir una llei injusta, impulsant una rebel·lió que va posar fi a aquesta llei», però en cap moment explica els principis de la desobediència ni el que suposa.

Barcanova presenta, com a instrument per aconseguir la pau, el diàleg i la mediació, utilitzant exemples de mediació familiar, escolar i de negociació en conflictes bèl·lics posant el cas d'Israel i Palestina (pàg.48-49).

L'estratègia que planteja **Santillana** al llarg del llibre és el diàleg i la negociació, sempre centrada en situacions de desacord en un entorn escolar i d'amics, és a dir, en situacions molt properes i que fàcilment poden viure els alumnes, preferentment en situacions interpersonals. En situacions de guerra no planteja estratègies d'actuació, les úniques estratègies que menciona en aquests casos són la intervenció militar, els cascs blaus i posa a debat com a activitat la prevenció o la intervenció.

Vicens Vives planteja el «conflicte entre la moral i la llei», però no l'aborda des de les estratègies de la noviolència. Es diria que més aviat mostra el seu desacord amb aquestes propostes quan es posiciona clarament en la necessitat de respectar la llei malgrat que aquesta no sigui justa, i en tot cas, treballar per canviar-la des dels mecanismes establerts (pàg.71).

Una mica més enllà van les edicions de **La Galera** i **Edebé**, en què també es veu un esforç per desenvolupar l'esperit crític.

La Galera no parla explícitament de desobediència civil, però sí que diu que les normes es poden desobeir i que s'ha de ser crític/a al respecte (pàg.37 i 43). A més, convida a fer un projecte de tot el curs fent una anàlisi crítica dels mitjans (pàg.12-13).

Edebé recull la història de Rosa Parks i els drets civils (pàg. 50) i proposa unes activitats de reflexió; suggereix buscar a internet la biografia de: Rigoberta Menchú, Nelson Mandela, Stephen Biko, Aung San Suu Kyi.

Hi ha un apartat, en acabar totes les unitats, d'«Educatió Emocional» que fomenta l'esperit crític entre l'alumnat; específicament n'hi ha un que planteja «Aprendre a ser crítics: per tenir criteri propi: informa't, analitza i reflexiona» (pàg. 82).

Barcanova a les unitats 5 (pàg. 76), 6 (pàg.96) i 7 (pàg.114) desenvolupa les temàtiques de societat de consum i consum responsable, publicitat i noves tecnologies des d'una intenció pedagògica de promoure l'esperit crític, el foment de la capacitat de decisió i en contra de la creació de conductes induïdes massificades. Posa com proposta el foment a la defensa dels drets de les ciutadanes i ciutadans.

6. Introduir el Concepte de Pau Positiva (ens centrem en les idees de procés i justícia)

Marc conceptual

Entenem la **PAU POSITIVA** com «el procés de realització de la justícia en els diferents nivells de la relació humana. És un concepte dinàmic que ens porta a aflorar, afrontar i resoldre els conflictes de forma no violenta i el fi de la qual és aconseguir l'harmonia de la persona amb ella mateixa, amb la naturalesa i amb les altres persones.»⁷

És a dir, la pau positiva és:

- Molt més que una mera absència de guerra.
- Un procés en constant construcció.
- No és un estat o un temps de pau, sinó un ordre social.
- Un ordre social de reduïda violència i elevada justícia.
- La igualtat en el control i la distribució del poder i els recursos.
- L'absència de condicions no desitjades (guerra, fam, marginació...) i la presència de condicions desitjades (treball, habitatge, educació...).

---

7. Seminario de Educación para la Paz-APDH. *Educar para la paz. Una propuesta posible*. Madrid: Catarata, 2000.

Anàlisi comparativa

L'altre gran repte dels moviments pacifistes és considerar que el concepte de Pau no es pot definir simplement com l'absència de conflicte armat o de violència armada degut que malgrat que no existeixi la violència física, molt sovint no s'han tractat ni eliminat totes les altres violències estructurals i culturals presents en el territori.

Aleshores, es parla de «pau positiva» com aquella pau fonamentada en la seguretat humana (no en la seguretat militar) i vinculada a la creació de les condicions perquè tothom tingui les necessitats bàsiques cobertes i garantides.

L'anàlisi dels textos mostren que en les edicions de **Cruïlla** i **La Galera** no apareix aquest concepte.

Tal com hem comentat l'editorial **Cruïlla** no fa referència a aquest concepte si bé a la pàgina 54 assegura que: «si diem que la pau és un valor, ens estem referint, de fet, a l'absència de guerres, la protecció dels febles, el control de les armes, la implantació de forces de pau on hi hagi conflictes o la solució als problemes que han provocat els enfrontaments».

Barcanova s'hi aproxima implícitament quan es treballen els Drets Humans. A més d'oferir eines que fomenten la construcció d'una cultura de pau a la unitat 1 (pàg. 6) on es treballa la construcció de la identitat, a la unitat 4 (pàg. 56) en treballar els conceptes de democràcia i estat social democràtic i de dret i finalment a la unitat 5 (pàg. 76) on fan l'abordatge de la societat de consum i consum responsable.

El text de **Santillana** sí que l'inclou, però en la manera d'abordar-lo sempre el contraposa a la situació de guerra.

Santillana defineix la pau com «La pau és més que l'absència de conflictes bèl·lics. Suposa un estil de relacions entre les persones, les comunitats, els estats o les organitzacions internacionals assentades en la justícia i l'equitat, el diàleg i el respecte mutu... la pau comença construint-se en el contextos més pròxims a nosaltres, on encara els prejudicis, la intolerància o l'enveja provoquen situacions de tensió i violència. Tots podem contribuir

a millorar el món si establim relacions justes i generoses, si aprenem a reconèixer les situacions que provoquen conflictes i treballem per canviar-les...» (pàg. 134). Malgrat la definició, la pau la contraposa a la guerra i les primeres lectures i reflexions que proposa són testimonis de violència armada i víctimes de la guerra. Els proposa descobrir els països que estan en guerra, proposa treballar les causes de les guerres, la seva preparació, l'armamentisme... la defensa de la pau la proposa a través de la defensa de les llibertats personals, la llibertat de consciència, la llibertat religiosa i els cascos blaus. Com a agent de construcció de pau aborda el tribunal de la Haia, la Creu Roja, UNICEF i Metges sense Fronteres.

Vicens Vives (pàg. 124) i **Edebé** també fan una aproximació a un concepte més elaborat de la pau fent èmfasi i referències implícites a la necessitat de garantir la seguretat humana. D'altra banda, aquesta darrera presenta el paper de l'exèrcit només en «missions de pau».

Edebé comenta que «la pau en el món actual hauria de ser una situació de convivència harmònica i respectuosa en la qual cada persona com a individu i els grups com a tal puguin accedir a béns necessaris, exercir els seus drets, manifestar les seves preferències i opinions, gaudir de les seves llibertats i resoldre els conflictes de manera no violenta. Més que una situació ja aconseguida, és un procés els pilars de la qual són la justícia i el respecte». (pàg. 97)

També afegeix la definició sobre la Pau que fa la Unesco: «La pau no és simplement l'absència de conflictes. Significa destinar pressupostos a la construcció i no a la matança i la destrucció; infraestructures i serveis que funcionin i es perfeccionin; poblacions que realitzin projectes de futur; ments alliberades dels traumes de la violència i de les idees de venjança i receptives a les idees solidàries.» (pàg. 97)

Com a activitat proposa analitzar un gràfic de percentatges en despesa en armament, sanitat i educació de diferents països i veure on serà possible construir i aprofundir la pau segons les recomanacions de la Unesco.

Vicens Vives parla de «pau positiva» com la situació que resulta de «la desaparició de tota forma de violència», tan directa com estructural. Més endavant, en un apartat anomenat Com es treballa per la pau proposa el

treball per instaurar unes condicions de vida digna per a tothom com el camí per assolir la pau vertadera (pàg. 124).

7. Fer referència a la importància de treballar per a una Cultura de Pau

Marc conceptual

La construcció de la pau té dos aspectes fonamentals:

- **el tipus i la qualitat de les relacions** que establim entre les persones cal que siguin des de l'afecte, l'empatia i la preocupació pel benestar i la dignitat de l'altre, i
- **les condicions estructurals** que siguem capaços d'edificar.

Quines circumstàncies concretes s'han de donar perquè hi hagi pau? Com hem d'organitzar els recursos, el poder, les comunitats perquè hi hagi justícia social? Com ho hem de fer perquè cap persona pateixi fam, sigui analfabeta, no tingui habitatge, o estigui a l'atur?

Ens cal crear unes estructures socials fonamentades en el desenvolupament equitatiu i sostenible, en el respecte als drets humans, en la governabilitat i presa de decisions democràtiques, i en el fet d'evitar el risc que comporta l'armamentisme i el concepte militar de seguretat.

És a dir, crear una cultura on la violència no hi tingui espai, una **CULTURA DE PAU** és «una cultura que promou la pacificació, una cultura que inclou estils de vida, patrons de creences, valors i comportaments que afavoreixin la construcció de la pau i acompanyi els canvis institucionals que promoguin el benestar, la igualtat, l'administració equitativa dels recursos, la seguretat per als individus i les famílies, la identitat dels grups o de les nacions, i sense necessitat de recórrer a la violència».⁸

En conclusió, la construcció d'una cultura de pau requereix:

- Millorar, ampliar i universalitzar els drets humans.
- Desacreditar i deslegitimar la guerra i l'ús de la violència.

8. Boulding, Elise. *The concept of peace culture*. Peace and conflict issues after the Cold War. UNESCO, 1992.

- Potenciar el coneixement i el diàleg entre cultures i religions.
- Superar la mística de la masculinitat a través de l'empatia, l'afecte, la tendresa i la corresponsabilitat en l'educació de fills i filles.
- Satisfereix les necessitats bàsiques i les potencialitats de desenvolupament i decisió de les persones.
- Atendre el principi de sostenibilitat i prendre cura dels recursos limitats.
- Actuar sobre les arrels dels conflictes i no només sobre les seves manifestacions.
- Millorar la governabilitat democràtica i incrementar la participació ciutadana.
- Desmilitaritzar les polítiques de seguretat i donar prioritat a les polítiques de foment de pau.
- Exercir una nova mirada sobre els conflictes i una educació sobre la forma de regular-los i transformar-los positivament.

Anàlisi comparativa

Pel que fa als esforços didàctics per deixar palesa als llibres la importància de treballar per a una cultura de pau, s'observa que no es fa aquest èmfasi en la pràctica totalitat dels materials. Tot i així, en alguns apartats destinats a desenvolupar habilitats emocionals se'n treballen algunes que poden afavorir la creació d'una cultura de pau.

Únicament l'edició de **Vicens Vives** hi fa referència d'una manera més explícita. El primer indicatiu és que una de les lliçons porta el nom Cap a una cultura de pau, on d'una banda proposa el camí de dignificar les condicions de vida per tothom com a camí per arribar a la pau (pàg. 124-125), i d'altra banda, en un esquema conceptual al final de la unitat, inclou la promoció de la cultura de pau directament en el camí de la prevenció dels conflictes bèl·lics (pàg. 136).

Tal com hem dit, **Edebé** directament no; però en l'apartat d'«Educació Emocional» aborda temàtiques que ho afavoreixen: «Les habilitats socials: l'assertivitat, saber dir no» (pàg. 20); «Diàleg i mediació: trobar solucions consensuades mitjançant el diàleg» (pàg. 34); «L'empatia: comprendre situacions alienes, per prendre decisions i actuar» (pàg. 66).

8. Incorporar una perspectiva positiva del conflicte

Marc conceptual

Educar en i per al conflicte és un repte de l'educació per a la pau. Un repte que es concreta en tres elements:

- **Descobrir la perspectiva positiva del conflicte:** veure'l com una forma de transformar la societat cap a quotes de justícia més grans; descobrir que pot ser una oportunitat educativa, una oportunitat per aprendre a construir altres tipus de relacions.
- **Aprendre a analitzar els conflictes** i a descobrir la seva complexitat.
- **Trobar solucions** que ens permetin afrontar els conflictes sense violència, sense destruir les altres parts i amb la força necessària per arribar a solucions en què tots guanyem i puguem satisfer les nostres necessitats.

El fet d'associar la idea de conflicte amb la de violència fa que sovint es consideri un concepte amb connotacions negatives. Però, si tenim en compte que és una forma de respectar la diversitat d'opinions i percepcions, de buscar solucions mínimament satisfactòries per a totes les parts i que pot ser un mitjà de transformació de la societat, el concepte de conflicte pren connotacions molt positives.

Definim el **CONFLICTE** com «aquella situació de disputa o divergència en què hi ha una contraposició d'interessos o necessitats antagòniques entre dues o més parts».⁹

Per què sovint es té una visió negativa del conflicte i per què reivindicuem una visió potencialment positiva?

Per què veiem el conflicte de forma negativa?

- Perquè identifiquem el conflicte amb la forma en què habitualment hem vist que es resol: amb la violència.
- Perquè tenim una gran resistència al canvi i sabem que entrar en con-

9. Seminario de Educación para la Paz-APDH. *Educar para la paz. Una propuesta posible*. Madrid: Catarata, 2000.

flifte significa cremar moltes energies i passar per una situació no gaire agradable.

- Perquè la majoria de les persones sentim que no hem estat educades per encarar els conflictes de forma positiva i que ens falten eines i recursos.

Per què un conflicte és potencialment positiu?

- El conflicte pot ser una oportunitat d'aprendre. Si el conflicte és conatural a les relacions humanes, serà fonamental aprendre a intervenir-hi.
- Perquè, tot i que la diferència comporta contrastos i, per tant, disputes i conflictes, considerem la diversitat i la diferència un valor positiu i d'enriquiment mutu.
- Perquè considerem que només entrant en conflicte amb les estructures injustes o les persones que les mantenen es podrà millorar la societat.
- El conflicte pot ser una palanca de transformació social.

Anàlisi comparativa

L'indicador 3 pretén analitzar en els llibres de text si aquests deslliguen els conceptes de violència i conflicte. Aquest indicador, el 8, vol donar un pas més i pretén explorar si aquests materials inclouen, a més a més, una perspectiva positiva del conflicte. Mostrant el conflicte com una situació consubstancial a les relacions humanes que, si es resolen positivament, poden dur a situacions de millora del desenvolupament humà.

Les edicions de **Cruïlla** i **Santillana** no inclouen aquesta accepció positiva del terme conflicte.

Santillana diu (pàg. 15):

[...] El conflicte apareix quan es presenta una situació que amenaça el nostre sistema de valors i, per tant, ens produeix un sentiment de confusió, frustració o irritació que pot generar, fins i tot, actituds violentes.

Qualsevol conflicte produeix com a resultat un canvi que millora o empitjora la situació. Que el conflicte es resolgui positivament depèn de les estratègies que s'utilitzin i de les nostres habilitats per manejar aquests conflictes.

El material d'**Edebé** sí que la inclou explícitament, i els de **Barcanova**, **La Galera** i **Vicens Vives** la mostren d'una forma implícita en les seves explicacions didàctiques i exemples.

Edebé ho presenta de la següent manera (pàg. 94):

En la nostra vida quotidiana els conflictes són habituals: amb nosaltres, amb els amics i companys, amb els veïns [...]

Això posa en relleu que el conflicte és consubstancial a les persones i que no és necessàriament negatiu. Ben canalitzat, el conflicte pot fer-nos evolucionar i progressar.

Tipus de conflictes:

* Personals: els tenim en nosaltres mateixos i es produeixen perquè som capaços d'analitzar les nostres actituds i accions. De vegades tenim un problema de consciència o contradicció en la nostra forma de ser, pensar o actuar. En són exemples les pors, les inseguretats o la manca de decisió.

* Interpersonals: els tenim amb altres persones que tenen opinions o interessos diferents dels nostres. Per exemple, una baralla amb un company, una discussió amb un germà o amb un seguidor d'un equip esportiu diferent del nostre.

* Socials: es produeixen entre la persona i el grup social o entre grups socials diversos per opinions o interessos diferents. En són exemples el conflicte generacional entre pares i fills, el conflicte laboral entre treballadors i empresaris, el conflicte veïnal [...]

I proposa exemples i exercicis per adonar-se que els conflictes es poden gestionar de diverses maneres. Insistent en la reflexió dient: (pàg. 96): «Atès que, tal com hem vist, els conflictes són presents en la vida de tots els éssers humans, el que necessitem és aprendre a gestionar-los, és a dir, a resoldre'ls de manera que siguin una oportunitat per al canvi i l'enriquiment i no una porta a la destrucció i la violència».

L'editorial **La Galera** no és ben bé una perspectiva positiva la que presenta dels conflictes, però hi dedica una doble pàgina: «De conflictes en té tothom!» (pàg.34-35). Defineix què és un conflicte (pàg. 34): «...és un desacord o una baralla entre persones o grups socials per algun motiu que els sembla important». Deixa clar que es poden resoldre: «... de conflictes en sorgeixen, però hem de fer el possible per solucionar-los.» (pàg. 10), i que s'han d'afrontar: «Què no s'ha de fer davant d'un con-

flicte? Amagar el conflicte», «barallar-se per un conflicte» i «exagerar el conflicte» (pàg. 34). Proposa formes per resoldre'ls: «1. Calmar-se», «2. Escoltar i parlar», «3. Buscar solucions» i «4. Triar-ne una i complir-la» (pàg. 35). Però sovint en parla des d'una perspectiva negativa, per exemple: «...les diferents cultures provoquen indiferència, conflictes o predisposen al diàleg. No cal dir que la darrera alternativa és la millor.» (pàg. 82); en dir que una opció és bona, posa en evidència que les altres ho són menys i planteja el diàleg i el conflicte com a fets excloents.

L'editorial **Vicens Vives** mostra com a idea clau al començament de la unitat Guerra i pau: la superació dels conflictes el fet que «el conflicte és un fet habitual en les relacions humanes» (pàg. 114). Més endavant, al resum conceptual exposa que els conflictes són inherents i naturals a qualsevol convivència i que cal no defugir-los (pàg. 125).

9. Com es planteja la resolució de conflictes? (mirem si es centra en les situacions de crisi o en les causes)

Marc conceptual

Com assegura Paco Cascón,

El conflicte no és un moment puntual, és un procés. Té el seu origen en les necessitats (econòmiques, ideològiques, biològiques...) que seria la primera fase. Quan aquestes necessitats estan satisfetes, bé perquè no són antagoniques o perquè hem aconseguit unes relacions prou cooperatives o sinèrgiques, no hi ha massa problema.

Ara bé quan les necessitats d'una part topen amb les de l'altra, sorgeix el problema, que entenem com la segona fase. Si no l'afrontem o no resollem això ens portarà que comenci la dinàmica del conflicte. Progressivament s'hi aniran afegint elements: desconfiança, temor, incomunicació, malentesos, etc. En algun moment això ens pot esclatar en el que anomenem crisi, la tercera fase, que habitualment té una manifestació violenta i és el que molta gent identifica amb el conflicte. Però no cal esperar aquesta fase per afrontar-los. De fet, es tracta del pitjor moment per fer-ho d'una manera creativa i noviolenta i encara pitjor per a aprendre a fer-ho. És el moment en què no es dona cap de les condicions per fer-ho de forma positiva: manca temps, tranquil·litat i la distància necessària.

És el moment en què el conflicte s'ha fet més gran i per tant més difícil de controlar, ens ve al damunt i haurem de respondre de forma immediata. Això ens porta a no reflexionar, a no analitzar què és el que passa i per què, a no mirar de quins recursos disposem ni a buscar alternatives de solució, responent gairebé sempre, de la forma en què tradicionalment hem vist, encara que sigui negativa i la que menys ens agradi.

Si continuem esperant que els conflictes arribin a la fase de crisi per començar a solucionar-los serà realment difícil fer-ho. Així com el conflicte és tot un procés que pot portar força temps, la seva solució també cal veure-la com un procés i no com una acció concreta que acabarà amb tots els problemes. Es tracta, doncs, d'un procés que podem i hem de posar en marxa tan aviat com sigui possible per formar-nos i permetre que quan sorgeixi, tinguem preparades i interioritzades les respostes més positives i creatives.¹⁰

Anàlisi comparativa

Les dinàmiques i metodologies per a la resolució de conflictes constitueixen un dels principals aspectes on es pot incidir des del món de l'educació per apostar per la construcció d'una veritable cultura de pau.

En aquest sentit, hem volgut examinar amb detall els textos a la recerca de les propostes didàctiques que aporta cada una de les editorials assenyalant alguns dels matisos diferencials entre elles.

Així, hem observat que el material de **La Galera** es centra a entendre l'opinió de l'altre i a saber expressar-se sense que això suposi anar a l'arrel del conflicte: «... per tractar un conflicte s'ha d'escoltar el punt de vista de l'altre i donar la opinió pròpia amb claredat i sense enfadar-se.» (pàg. 35). A més en diferents capítols, sense referir-se explícitament al conflicte, treballa algunes actituds i habilitats relacionades amb l'educació en el conflicte: l'empatia («Posar-se en la pell d'un altre», pàg. 20-21), l'autoestima («Dret a ser un mateix», pàg. 23), l'estima cap als altres i verbalitzar els sentiments («Mostrar els bons sentiments» – «Practicar bones maneres», pàg. 26-27), normes de convivència («Fer una assemblea de classe», pàg. 40-41), funcionament de grup i presa de decisions

---

10. Per a més informació, podeu consultar el document *Educar en y para el conflicto*, de Paco Cascón a:
<http://www.escolapau.org/img/programas/educacion/publicacion005e.pdf>

(«Muntar una festa en el centre educatiu», pàg. 68-69), o tenir cura de la natura («Un cop més: reduir, reutilitzar, reciclar», pàg. 110-111).

Barcanova fa alguna referència a la figura del mediador familiar, escolar i en conflictes bèl·lics sense tenir en compte el mediador intercultural entre altres.

A l'edició de **Santillana**, els conflictes pels quals presenta estratègies de resolució són els de caràcter interpersonal; en aquests casos presenta el següent guió: identificar el problema i abordar-lo, atacar el problema i no la persona, escoltar sense interrompre, fer preguntes obertes en primera persona que permetin el diàleg, preocupar-se pels sentiments dels altres, mantenir una actitud oberta per trobar solucions creatives, concretar els punts d'acord i fer el seguiment, ser responsables del que diem i fem. Sempre des de l'abordatge dels conflictes interpersonals, parla de la importància d'anar a l'arrel del conflicte, de la necessitat de separar persona i problema, i de les habilitats que s'han de desenvolupar per afrontar-los.

D'altra banda, el text d'**Edebé** a l'apartat d'«Educació Emocional» en té un d'específic dedicat a aprendre com resoldre els conflictes (pàg. 98) i proposa, seguint una sèrie de passos, determinar l'arrel o la causa del problema, imaginar totes les solucions possibles i decidir quina solució és la millor. Recull la importància d'anar a les causes sense deixar massa clar si les solucions també han de contemplar les causes i no només el moment de crisi. En els exemples que es posen al llarg de totes les unitats, es contextualitza el conflicte i se n'expliquen les causes o bé, es demana que es faci un estudi per concretar-les.

Finalment, l'edició de **Vicens Vives** aborda la resolució de conflictes puntualment en dos contextos diferents. La primera vegada (pàg. 19), quan es refereix als conflictes en les relacions comuns - per exemple a l'escola -, planteja la importància d'aquesta institució per transmetre un «model de resolució de conflictes» basat en la negociació, els pactes i la recerca de punts de trobada. La segona vegada (pàg. 122) és quan parla de la cultura de pau, on cita un model de cicle de resolució de conflictes del *Centro de Investigación para la Paz* en què es mostra la necessitat d'abordar les causes estructurals enmig del camí per resoldre el conflicte i anar cap a una pau sostenible.

10. Sobre la Metodologia: a partir de les activitats, veure si afavoreix un enfocament socioafectiu i un aprenentatge cooperatiu

Marc conceptual

Sobre l'enfocament socioafectiu.¹¹

Entenem amb aquest plantejament que és necessari combinar la transmissió de la informació amb la vivència personal per assolir l'aparició d'una actitud afectiva. L'enfocament socioafectiu parteix del treball de l'empatia, el sentiment de concordança i correspondència amb l'altre, que permet desenvolupar seguretat i confiança en un mateix, així com habilitat comunicativa verbal i no verbal. Es tracta, per tant, que com a individus que formen part d'un grup, cada persona visqui una situació en primera persona, l'analitzi, la descrigui i sigui capaç de comunicar la seva vivència. L'esquema vindria a ser el següent:

1. Es genera un clima previ mitjançant alguns exercicis de creació de confiança i de grup.
2. Es parteix d'una situació empírica, una experiència vivencial (un joc, una simulació, un experiment, la combinació d'una lectura en veu alta amb la imaginació personal, l'anàlisi d'imatges, una representació teatral ...) que realitza tot el grup. El millor és que l'activitat tingui una dosi d'espontaneïtat, que desbordi la idea preconcebuda.
3. Es procedeix a la discussió, que s'inicia amb una avaluació en primera persona del que s'ha viscut, escoltat, experimentat.
4. Es generalitza la discussió i s'amplia la informació o investigació per establir la seva connexió amb la realitat, partint de la més immediata, fins a arribar als conflictes mundials.
5. Es planteja què es pot fer per modificar, si així calgués, aquesta realitat. Per evitar una educació per a la frustració resulta imprescindible aquesta crida a l'acció, al compromís actiu. El canvi és possible.

---

11. Si voleu bibliografia específica sobre metodologia socioafectiva:

Wolsk, David (1975): *Un método pedagógico centrado en la experiencia, Estudios y documentos de educación*. núm. 17, UNESCO, París.

Cohen, Rachel: *Enfoque socioafectivo de la educación para la comprensión internacional a nivel de la enseñanza primaria. La comprensión internacional en la escuela*. núm. 33, UNESCO.

Perquè sigui possible aprendre en la pròpia pell, ficar-se en la pell de l'altre, és necessari fugir de la moralitat fàcil. És important assenyalar que, desenvolupar els continguts teòrics d'acord amb aquest tipus de metodologies, també suposarà a la llarga un millor aprofitament del temps i dels resultats, a més de contribuir al desenvolupament humà de les persones a les quals ensenyem i amb les quals aprenem.

Sobre l'aprenentatge cooperatiu.¹²

Una altra eina metodològica és l'aprenentatge cooperatiu, ja que ens permet donar resposta a diversos dilemes:

- Des de la perspectiva de l'educació per a la pau insistim en la idea que, més enllà dels continguts teòrics, hem de formar persones en habilitats per a la transformació positiva dels conflictes (treball en equip, capacitat de resoldre problemes, creativitat, comunicació, presa de decisions o adaptació al canvi), i això només s'aconsegueix a través de la pràctica.
- Està demostrat que la relació entre el tipus d'ensenyament realitzat i l'aprenentatge assolit és molt superior en activitats que impliquen interacció (entre alumnes, entre aquests i professor, o entre tots ells i objectes), per la qual cosa la conferència o classe magistral són les activitats menys eficients.
- Si demanem a l'alumnat que desenvolupi competències cognitives és important donar els espais en l'aula on, més enllà d'aprofundir a acumular coneixements, ho fem en la comprensió a través de treballar l'aplicació, l'anàlisi, la síntesi i l'avaluació.

Per tot això és important plantejar-nos com organitzem el temps i espai de classe per respondre a aquestes necessitats. L'aprenentatge cooperatiu és una metodologia que ens permet, doncs, millorar els resultats acadèmics i promoure el coneixement i la relació entre companys a l'hora que ajuda a crear un clima de confiança i ajuda mútua. Vegem breument de què estem parlant. El treball cooperatiu, com defineixen Johnson & Johnson és «una producció en comuna que, per a concretar-se, necessita la participació i interdependència de dues o més persones, cadascuna

---

12. Disposeu d'informació detallada i bibliografia recomanada sobre aprenentatge cooperatiu a la pàgina del GIAC (Grup d'interès en aprenentatge cooperatiu): http://giac.upc.es/pag/giac_cat/giac_default.htm

exercitant un rol específic i unes habilitats, alhora que segueixen un procés diferenciat i complementaris uns dels altres».

Els elements clau que s'han de donar són:

- Interdependència positiva entre estudiants.
- Assumpció de responsabilitat individual en el projecte.
- Habilitats d'intercanvi personal i en petit grup.
- Consciència del propi funcionament com a grup.

Anàlisi comparativa

En general observem que totes les editorials aposten per una metodologia de base individualista i intel·lectual. Fins i tot quan el treball és per parelles o en grup se'ls demana que facin una reflexió. Les propostes d'activitats més repetides van en la línia d'«investiga i reflexiona» i només alguna vegada es motiva al debat posterior o al treball en grup intensiu.

Així mateix, no s'han trobat mostres de potenciar l'enfocament de base afectiva ni de fomentar l'aprenentatge cooperatiu amb activitats i dinàmiques més innovadores.

Tot i així, en alguns casos com ara el de **La Galera i Barcanova** sí que demana reflexionar sobre els propis conflictes i sentiments.

A **Barcanova** es pot destacar una activitat que es desenvolupa a la unitat 3 anomenada «Diferències i desigualtats» i que motiva els joves a fer una petita enquesta sobre les tradicions culturals musulmanes i passar-la després a l'entorn familiar, d'amistats i professorat, per posteriorment fer un escrit. És aquesta una de les formes com la joventut es pot apropar de forma més vivencial al debat entorn a les diferències i, fins i tot, al prejudicis racials.

Les activitats individuals que proposa **Santillana** són totes de reflexió. També planteja activitats per parella i/o en grup, la majoria solen ser reflexives, de cercar més informació o d'anàlisi. Solament hi ha una activitat en grup que incita a l'acció (en el problema de l'assetjament escolar): «intenteu dissenyar alguns passos que es podrien portar a terme a classe per evitar l'assetjament entre els companys». (pàg. 28).

A **Edebé** la majoria d'activitats són de caire reflexiu; poques són les que sí que demanen una implicació en la persona i una resposta activa: (pàg. 31) «Col·laborar en el millor funcionament de classe»; (pàg. 75) «La convivència a les ciutats»; (pàg. 77) «La societat de consum». Pel que fa a l'aprenentatge cooperatiu, dóna idees teòriques i proposa moltes activitats en grup, però això no implica l'aprenentatge cooperatiu.

1. Malgrat l'intens debat que ha suscitat la implantació de l'educació per a la ciutadania al territori, no hem trobat elements que justifiquin la preocupació i les reticències que han mostrat alguns sectors de la societat, tot i que, com hem anat apuntant, es tracta de materials certament millorables des d'una perspectiva de pau positiva.
2. Per tal de garantir l'efectivitat d'aquests materials des d'un punt de vista inclusiu i transformador, cal insistir en la formació prèvia del professorat.
3. Hem detectat la manca d'un marc conceptual compartit. I com ja sabem quan no definim què entenem per determinades paraules, o quan no disposem de codis comuns, o bé caiem en les abstraccions, o bé donem lloc als malentesos.
4. En la pràctica totalitat de les editorials analitzades manca la incorporació transversal d'una perspectiva de gènere.

5. Bona part de les metodologies analitzades són de base intel·lectual o cognitiva (analitza, reflexiona, comenta, etc). D'acord amb el principi de coherència que hem esmentat a la presentació d'aquesta guia, cal potenciar una metodologia socioafectiva, participativa i cooperativa que situï l'alumnat en el centre del seu propi aprenentatge.
6. D'acord amb l'anàlisi de les editorials sembla que totes les situacions de pau i violència (no tant de conflicte) es donin ben lluny de les aules i els centres. I quan es parla, gairebé sempre, és per fer menció de situacions de violència directa. Hem de ser conscients que com a institucions, els centres educatius també són actors d'una violència estructural (distribució d'espais que no respecte la igualtat d'oportunitats, reglaments sancionadors, manca de canals de participació, etc). Entenem que val la pena partir dels cercles més propers a l'alumnat (aula, centre) per posteriorment anar ampliant els nivells d'intervenció (el meu barri, la meua ciutat, el món).

1. Banda, Alfons. *La cultura de Pau*. Intermón Oxfam. Juny 2002.
2. Benson, Bernard. *El llibre de la Pau*. Ed. Claret. Barcelona 1984.
3. Boal, Augusto. *Juegos para actores y no actores*. Alba editores, Barcelona, 2002
4. Cascón, Paco. *Educación en y para el conflicto*. Càtedra Unesco sobre Paz y Derechos Humanos, 2001
5. Cascón, Paco y Beristáin, Carlos M. *La alternativa del juego I. Juegos y dinámicas de educación para la paz*. Catarata, Madrid, 1998 (8ª edición)
6. Colectivo Amani. *La escuela intercultural: regulación de conflictos en contextos multiculturales: concienciación, negociación, confrontación*. Cuadernos de educación intercultural. Catarata, Madrid, 2004.
7. Cornelius H, Faire S. *Tú ganas, yo gano. Como resolver los conflictos creativamente y disfrutar con las soluciones*. Ed. Gaia, Barcelona, 1995.
8. Dumé, M. Àngels i Soler, Toni. *Educació per a la Pau*. Crèdit variable tipificat ESO. Projecte curricular 12-16. Ed. Claret.
9. Fisher, Ury, Patton. *Obtenga el sí: el arte de negociar sin ceder*. Gestión 2000.com, Barcelona 2002

10. Freire, Paolo. *Pedagogía del oprimido*. Siglo XXI editores, junio 2002
11. Lederach, John Paul. *El abecé de la paz y los conflictos. Educar para la paz*. Los libros de la Catarata, Madrid, 2000.
12. Ruiz de Lobera, Mariana. *Metodología para la formación en educación intercultural*. Cuadernos de educación cultural. Libros Catarata. Madrid, 2004.
13. Seminario de Educación para la Paz (Asociación Pro Derechos Humanos). *Educar para la paz. Una propuesta posible*. Los libros de la Catarata, Madrid, 2000 (3ª edición)
14. Seminario de Educación para la Paz (Asociación Pro Derechos Humanos). *La alternativa del juego II. Juegos y dinámicas en educación para la paz*. Los libros de la Catarata, Madrid, 1999 (4ª edición).

Webs d'interès:

- Edualter: www.edualter.org
- Entrecultures: www.entrecultures.org
- Escola de Cultura de Pau: www.pangea.org/unescopau
- Fundació per la Pau: www.fundacioperlapau.org/recursos/index.php
- Pangea: www.pangea.org
- Senderi. Publicació d'educació en valors: www.senderi.org
- Juegos y dinámicas para educar: <http://encina.pntic.mec.es>
- Jocs diversos per nens i nenes: <http://www.xtec.es/>
- Juegos para la cooperación y la paz: <http://babel.moodle.com/>

Estudi comparatiu de diferents llibres de text de 3r d'E.S.O. a Catalunya

Amb la col·laboració:

Ajuntament de Barcelona
Drets Civils